

TYENDELOVENS AFSKAFFELSE 100 ÅR

Af Rikke Lie Halberg

Da Grundloven blev indført i 1849 var det, som de fleste ved, ikke alle, der blev omfattet af de nye rettigheder. Tyendet, eller folkeholdet, var én af de syv befolkningsgrupper, der ikke blev rummet af Grundloven og dens rettighedsudvidelser. De øvrige seks var kvinder (fruentimmere), psykisk udviklingshæmmede (“fjolser”), tidligere straffede (“forbrydere”), udlændinge (“fremmede”) samt fattige og såkaldte fallenter - samlet set også kendt som *De syv F'er*. Tyendet var således den eneste af disse syv grupper, hvor det var ansættelsesforholdet, der var styrende for borgerens demokratiske udfoldelsesmuligheder.

Ordet *tyende* hænger sproghistorisk sammen med det oldnordiske begreb *thjanestehjon*, hvor *thjaneste* betyder “tjeneste-” og *hjon* betyder “folk i husholdningen”. Derudover er det beslægtet med det norrøne ord *þý*, der betyder “trælkvinde”. Begrebet *hjon*, i betydningen tyende og træl, kan findes i landskabslovene, herunder i *Eriks Sjællandske Lov* fra midten af 1200-tallet hvor der er helt klare regler for hvornår og hvordan hjonet kan opnå sin frihed - i modsætning til trældom eller slaveri.

Trællevæsenet blev afskaffet i slutningen af 1200-tallet, men tyendet og deres arbejde bestod uden noget større opgør med de gamle vaner og praksisser. Tyendet blev i vid udstrækning betragtet som en del af sin arbejdsgivers husholdning, og var som sådan underlagt husfaderens regler, idéer og politiske overbevisning, på samme måde som også husfaderens kone og børn var det. Tyendet var, uanset vedkommendes alder eller erfaringsniveau, umyndiggjort i sin ansættelse - og det gjorde sig gældende helt frem til grundlovsændringen i 1915, hvor tyendet fik valg- og stemmeret samtidig med kvinderne.

Tyendet og deres forhold blev ikke omtalt i Grundloven af 1849, men forblev i stedet reguleret af den temmeligt forældede Politiforordning fra 1791. Politiforordningen havde sit udspring i de regelsæt, der blev udstedt under landboreformernes såkaldte bondefrigørelse. Bondefrigørelsen kom ikke tyendet til gode, tværtimod blev der lagt afstand mellem den nye, mere selvstændige bondestand og folkeholdet. I 1854 blev tyendeloven indført som et - set med tyendets øjne noget halvhjertet - forsøg på at modernisere tyendelovgivningen, blandt andet ved at fjerne arbejdsgiverens ret til korporlig afstraffelse af kvinder over 16 og mænd over 18 år. Straffen for at bryde en kontrakt var dog stadig hårdere for arbejdstager end for arbejdsgiver, ligesom mange andre paragraffer i den nye tyendelov var gammeldags allerede ved vedtagelsen - ikke mindst kravet om at enhver, der arbejdede som tyende, var forpligtet til at anskaffe en skudsmålsbog, få den underskrevet af arbejdsgiveren ved ansættelse og fratrædelse samt at få den stemplet hos politiet ved enhver flytning fra et sogn til et andet. På trods af at skudsmålsbogen ikke måtte indeholde deciderede skudsmål efter 1867, det vil sige at arbejdsgiveren ikke længere måtte skrive noget ufordelagtigt om arbejdstageren, forblev skudsmålsbogen et forhadet symbol på tyendets ringe arbejdsforhold frem til dens afskaffelse.

Tyendet var en stor og broget gruppe. Fra tjenestepiger og kuske som servicerede i de store herskabslejligheder i byerne, til karle og piger på små og store gårde rundt om i landet. Det indarbejdede syn på tyendet som umyndige medlemmer af arbejdsgivernes husholdninger betød, at de ikke automatisk blev optaget i den tidlige arbejderbevægelse. I modsætning til f.eks. industriarbejderne arbejdede de fleste tyende desuden i mindre enheder, ofte isolerede og med ringe mulighed for at forsamles og tale om organisering. Først i Socialdemokratiets partiprogram fra 1888 blev tyendet nævnt som et selvstændigt punkt, hvor det fastslås, at de skal ligestilles med andre arbejdere i politisk og retslig henseende. Men det krævede en helt særlig indsats at organisere tyendet, at gøre op med synet på tjenestefolk som umyndige personer, at kortlægge det brogede tyendes problemer, at opnå stemmeret og endelig at afskaffe tyendeloven. Her kommer vi ikke udenom tjenestepigernes Marie Christensen og landarbejdernes Carl Westergaard og deres utrættelige oplysningskampagner, stemmen dørklokker fra opgang til opgang og fra gård til gård, dialogmøder med husmødrene, agitationsmøder ved gadekærene, indlæg i landets dagblade, stiftelse af fagforeninger og fagblade og et støt stigende antal medlemmer over hele landet. Christensen og Westergaard var bannerførere for samfundets absolutte underklasse.

1849: **Grundloven indføres** – herunder de 7 F'er: Fruentimmere; Folkehold; Fattigfolk; Fjølser; Forbrydere; Fallenter; Fremmede. Disse befolkningsgrupper var ikke omfattet af grundlovens bestemmelser om valg- og stemmeret.

1854: **Tyendeloven indføres** og er som udgangspunkt tænkt som en beskyttelse af tyendet. Tyendet selv ser den dog ikke som en forbedring.

1871: **Socialdemokratiet** stiftes

1890: Jeppe Aakjær skriver artiklen "**Karlekammeret**" i *Skive Folkeblad*

Juleaften 1898: **Branden i Skejby**. Fem børn omkommer i søvnen af kulilteforgiftning mens deres forældre er på arbejde som tyende på et gods. Peter Sabroe skriver om det i *Demokraten* (Århus), og *Ravnen* tager det også op senere. Ulykken vækker stærke følelser og bliver afsæt for en diskussion om rimeligheden i, at forældre er nødt til at forlade deres børn for at arbejde.

1899: I foråret læser tjenestepigen Marie Christensen en artikel i Politiken, som handler om, at et stigende antal tjenestepiger havner i prostitution. Christensen tænker, at husholdning bør opfattes som et fag, og får en idé om uddannelse for tjenestepigerne. Målet er, at tjenestepigerne på sigt skal indlemmes i fagforeningernes rækker med behørig respekt om faget.

15/11 1899: Marie Christensen stifter *Tjenestepigernes fagforening* og dets medlemsblad *Tjenestepigernes Blad* (senere Hus-Assistenten).

1900: *Tjenestepigernes Blad* udkommer første gang. (se bilag 1)

1902: *Gyldholm* af Johan Skjoldborg udkommer. Her revses især godsernes brug af tyende som arbejdskraft.

1904: I oktober måned fremsættes **Forslag til Lov** om Tyendekommission af folketingsmedlem Peter Sabroe (S) med støtte af M.C. Lyngsie (S). Forslaget behandles i november og december.

November 1904: Jeppe Aakjær's *Vredens børn* udkommer. Landarbejdernes forhold kritiseres voldsomt og romanen vækker bred debat.

27/1 1905: **Lovforslaget om oprettelsen af en Tyendekommission stadfæstes**. Peter Sabroe bliver udpeget til formand. Marie Christensen blev udpeget til at være medlem af Tyendekommissionen 1905-1910 og var dermed den første arbejderkvinde i Danmark med sæde i en regeringskommission. Kommissionen opnåede dog intet resultat, og først i 1921 blev Tyendeloven afløst af Medhjælperloven, som kun delvist gjorde op med tyendets dårlige arbejdsforhold.

1907: Carl Westergaard stifter *Tyendeforbundet* og dets medlemsblad Tyende-Bladet (senere Landarbejder-Bladet).

1907: *Tyende-bladet* udkommer første gang. Jeppe Aakjærs “**Tyende-Sang**” trykkes på forsiden af det første nummer af *Tyende-Bladet*, 6. oktober 1907 (se bilag 2).

1906-1910: Martin Andersen Nexøs *Pelle Erobreren* udkommer og særligt værketes første bind *Barndom* behandler landarbejderforholdene.

1909: Kvinder og tyende opnår **kommunal valgret**.

1910: **Tyendekommissionen opløses**, dog uden håndgribelige resultater.

1915: Kvinder og tyende opnår **almen valgret**.

1921: Det vedtages, at Tyendeloven skal afskaffes og erstattes af en ny *medhjælperlov*.

Lørdag 30/4 1921: 1. og 2. behandling i Folketinget af **lovforslaget om at erstatte tyendeloven med en ny medhjælperlov**. Tirsdag 2/5 1921: 3. behandling hvor lovforslaget godkendes. Ingen forsider eller store sejrsoptog, men det nævnes i flere aviser. Avisen Vestjyllands Social-Demokrat bringer nyheden et godt stykke inde i avisen, men under den slagkraftige overskrift “Klasseloven falder”.

Lørdag 6/5 1921: **Medhjælperloven underskrives af Christian 10**. Paragraf 37: “Denne Lov, der ikke gælder for Færøerne, træder i Kraft 6 Maaneder efter dens Indrykkelse i Lovtidende.” Tyendeloven var således stadig i brug resten af 1921. I praksis blev den først erstattet af Medhjælperloven 1/1 2022. Det nævnes i en række aviser, men skaber ingen forsider.

1922: *Medhjælperloven* træder i kraft 1/1 1922. I Sorø Amtstidende bringes der en notits, som afsluttes med: “Og saa vil jeg slutte med at minde om, at fra Nytaar af er der ikke noget, der hedder Tyende eller Tjenestefolk længere, de er fremtidig alle sammen medhjælpere.”

Få mere at vide om tyendet:

Digitaliseret materiale

- Arbejdermuseets skoletjeneste har en kildepakke om tyendet. Her er der bl.a. adgang til et udvalg af digitaliserede udgaver af *Tjenestepigernes Blad* og *Tyendebladet*.
www.arbejdermuseet.dk/undervisning/historytogo/tyendet/
- Forlaget Frydenlund har en mængde digitaliserede kildetekster om tyendet, herunder en række transkriberede skudsmålsbøger, samt tekster af Marie Christensen og Carl Westergaard.
www.his2rie.dk/boeger/tyendet-det-tjenende-folks-danmarkshistorie/kildetekster/

Litteratur

- Chakravarty, Dorthe: *Tjenestepigerne*. Informations Forlag, 2015.
- Grelle, Henning: "Tag parti : Landarbejderforbundet og arbejderbevægelsen 1906-1917". I: *Årbog for Arbejderbevægelsens Historie*. Selskabet til forskning i Arbejderbevægelsens historie, 1982.
- Halberg, Rikke Lie: "100-året for kvinder og tyendes valgret: Hvad blev der af tyendet? Om køn, klasse og historiebrug." I: *Historie & Samfundsfag*, nummer 4, december 2015.
- Halberg, Rikke Lie: "5. Juni 1915: 'Nu har vi taget politisk Valgret og vi glæder os til at benytte den i Kampen mod Tyendeloven!'" I: *Noter*, nummer 206, september 2015.
- Halberg, Rikke Lie: *Andre sider af kvinder og tyendes stemmeret - et undervisningshæfte til ungdomsuddannelserne om grundlovsændringen i 1915*. Skoletjenesten/Arbejdermuseet, 2015.
- Halberg, Rikke Lie & Coley, Bertha Rex: *Tyendet - det tjenende folks Danmarkshistorie*. Frydenlund, 2021.
- Jacobsen, Anette Faye: *Ulige rettigheder. 100 danmarkshistorier*. Aarhus Universitetsforlag, 2021.
- Laneth, Pia Fris: *1915, Da kvinder og tyende blev borgere*. Gyldendal, 2015.
- Sohn, Ole: *Her kommer fra dybet den mørke armé - fra tyende til specialarbejder*. Fremad, 1995.

Rikke Lie Halberg
Doktorand i Historie v/ Lunds Universitet
rikke_lie.halberg@hist.lu.se

BILAG til Tyendet og Tyendeloven 1854-1921

1) I første udgave af *Meddelelser fra Københavns Tjenestepigeforening*, Nr. 1, april 1900 kan man blandt andet læse foreningens program, der indeholder seks programpunkter og fire målsætninger:

1) Alt Natarbejde afskaffes. Arbejdsdagen for Tjenestepigen regnes fra Kl. 6 à 7 Morgen til Kl. 7 Aften. Overarbejde f.Eks. Vask, Rengøring, Strygning, Fodtøjsbørstning, Selskab og Børns Pasning betales med 15 Øre pr Time fra Kl. 7-10, 25 Øre pr. Time efter Kl 10.

2) Tjenestepigen skal have sund og tilstrækkelig Kost.

3) Tjenestepigen skal have et ordentligt Værelse, et Rum, der med Rette kan kaldes et Værelse, og ikke et saadant, der mere ligner et Hundehus hvori man hverken kan vende eller dreje sig. Det skal være tørt og luftigt en ordentlig Seng eller Sovesofa samt Kakkelovn skal findes der.

4) Frihed hveranden Søndag fra senest Kl. 3 Eftm.

5) Tjenestepigen skal have 1 à 1 1/2 time til sin egen frie Raadighed hver dag inden Kl. 7 Aften. Nævnte Fritid bestemmer Herskabet den Dag, Pigen bliver fæstet.

6) Frihed 1 Søgneaften om Ugen fra Kl. 7, paa hvilken Dag Middagsfriheden bortfalder. Pigen bør have Lov at drikke The, naar hun kommer hjem, hvis hun ønsker det.

Saa snart Foreningen har Midler dertil, skal der her i København oprettes en Tjenestepigeskole, hvor unge Piger paa 17 à 18 Aar (Medlemmer af Foreningen), kan faa et Aars frit Ophold og lære proper Husgerning og Madlavning.

Ligeledes skal der oprettes et Hjem, som skal være aabent hver Søndag Eftermiddag for Foreningens Medlemmer, som kan bringe deres Haandarbejde med. Ønsker nogle af Medlemmerne at følges ad i Theatret, i Kirke eller ud at spadsere, kan de komme tilbage til Hjemmet og spise til Aften.

Der vil blive holdt Foredrag eller oplæsning hver Søndag.

Maalet er endvidere at kunne give ældre Tjenestepiger en sorgfri Alderdom.

2) "Tyende-Sang". Forsiden af det første *Tyendebladet* fra 1907 var prydet af Jeppe Aakjærs "Tyende-Sang", der siden har fået en fast plads i *Arbejdersangbogen*:

Her kommer fra Dybet den mørke Armé
og fordrer af Verden et Svar;
skjønt Dagningens Glimt i vor dryppende Le er al den Fane vi har,
vi vover en Kamp for vor nedtraadte Ret
og Løfter i Vejret på Skjændselens Bræt
den Tusindaars-Lænke, vi bar.

Vi ejer paa Jorden knap Trævl eller Traad,
kun denne vor skorpede Haand;
til Menneskekaar fik vi kummerligt Raad,
i Ørkner vandred vor Aand.
Du Herre, som højt gennem Samfundet red
hen over de Rygge, du trykkede ned,
nu smyger vi af dine Baand!

Vi harved din Ager, vi skar dine Neg,
vi strigled din blommede Hest,
vi lytted bag Stalden til Rotternes Leg,
naar selv du gik pyntet til Fest.
Du drømte paa Bolstre, vi slumred paa Halm,
hvor Dyret er Nabo, og Luften er kvalm,
og Svindsoten kommer som Gjæst.

Vel er vi en kuet og slidende Hob,
kun Trælle i Velstandens Gaard,
i Samfundets Aske en nedtrykket Job,
der skraber sin Byld med et Skaar;
snart svinger for Ruden dog Opgjørets Lyn,
se op, Kammerater, det lysner i Sky'n,
Befrielsens Malmklokke slaar!

Vi raaber det ind gennem Luge og Lo,
hvor dundrende Plejlene gaar:
kom frem af jert stinkende Staldkammer-Bo,
se ud fra de hældende Vraa'r!
For Fronten Reveillen nu løfter sin Klang,

lad Mismodet synke, nyn med paa vor Sang,
jer Dugning paa Ruderne staar.

Ja, slip hvad der trykker paa Skulder og Sind,
og sving imod Lyset din Hat!
Endnu har du Ungdommens Rødme paa Kind
og Rester af Letsindets Skat.
– Da pløjer vi muntre vort bølgende Land,
naar først vi har friet vor kuede Stand
fra Tusindaars-Trældommens Nat.